

Қаржылық құрылымның құқықтық негіздері

1. Мемлекеттің қаржылық құрылымы және оның элементтері
2. Қаржы құрылымын құқықтық реттеу қаржы құқығының жалпы бөлімінің институты ретінде
3. ҚР Қаржылық құрылымның салалары

Әдебиеттер:

1. «Ақша төлемі мен аударымы туралы» ҚР-ның Заңы. 29.06.1998
2. «Валюталық реттеу және бақылау туралы» ҚР-ның Заңы. 13.06.2005
3. ҚР-ның Ұлттық Банкі туралы ҚР-ның 1995 жылғы 30 наурыздағы N 2155 Заңы
4. Худяков А. И. Финансовое право РК. Общая часть. – Алматы: Жеты жаргы, 2001.
5. Найманбаев С. М. Финансовое право РК. Общая часть. – Алматы: Норма - К, 2003.

Мемлекет өзінің қаржылық құрылымын келесідей сұрақтарды шеше отырып қалыптастырады:

- мемлекеттің кез келген шығындарын қандай ақша қорынан қаржыландыруды жүзеге асыру керек және қордың өзі қалай құралады және оны қажетті кіріс көздерімен қамтамасыз етудің реті қандай болады. Нәтижесі мемлекеттің қаржы жүйесін қалыптастыру.
- мемлекеттік ақша қорына кірістерді жинақтау бойынша жұмыстарды ұйымдастыруды және сол қордан мемлекеттің шығыстарын қаржыландыруды жүзеге асыруды қандай органға жүктеу орынды. Нәтижесінде мемлекеттің қаржылық органдарының құрылымы қалыптасады;
- бұл қорлар мен бұл қаржыландырулардың өзге қорлар мен қаржыландырулармен үйлестірілуін қалай қамтамасыз етуге болады. Нәтижесінде қаржылық реттеу механизімі қалыптасады.

Қаржы құрылымы өзара байланысты үш компонентті құрайды:

- а) сәйкесінше қаржылық — экономикалық институт ретінде көрніс табатын мемлекеттің ақша қорларының жиынтығы ретіндегі мемлекеттің қаржы жүйесін;
- б) мемлекеттің қаржылық органдарының жүйесін;
- в) қаржылық реттеуді.

Қаржылық органдардың жүйесі бұл мемлекеттің қаржылық аппаратын қалыптастырады.

Қаржылық құрылымның құқықтық негіздері қаржы жүйесінің құрамын бекітетін, оның ұйымдастырушылық құрлысын айқындайтын, оның жекелеген бірліктерінің өзара әрекеттестік тәртіптерін қарастыратын қаржы құқығының жалпы бөлімінің институты болып табылады.

Қаржы құқығының жалпы бөлімі ретінде қаржылық құрылым қаржы жүйесінің бастапқы құрылуы мен қаржылық реттеуді ұйымдастыруды бекітеді. Бұл бастамалар ерекше бөлімнің институттарының құқықтық нормалары арқылы жүзеге асады.

Әр елдің қаржылық құрылымы ұйымдастырушылық рәсімі бойынша және құрылымдық бірліктерінің құрамы бойынша біршама ерекшеленеді. Бірақ барлық елдерде қаржы жүйесінің бюджет жүйесі, банк звеносы, орталықсыздандырылған мемлекеттік қаржы жүйесі сияқты звенолары бар.

Көптеген елдерде түрліше мемлекеттік сақтандырулар бар.

Аталған қаржы жүйесінің бірліктерінің әрқайсысының өзіндік құрылымы бар және қаржы құқығының сәйкесінше институттарын көрсетеді.

Қаржы құрылымы бюджет құрылымы,
банк құрылымы,
орталықсыздандырылған қаржы
құрылымы, бюджеттен тыс мақсатты
қорлар т.б. сияқты бірліктерден тұрады.

**1993 жылғы ҚР Конституциясының 19 –
тарауы «Қаржы» деп аталған.**

Онда қаржы жүйесі былайша анықталған:

а) бюджет (бюджет жүйесі);

б) мемлекеттік кәсіпорындардың, мекеме мен
ұйымдардың қаржы ресурстары;

в) мақсатты қаржы қорлары (119-бап).

ҚР қаржы құрылымының звеноларына жалпы сипаттама берсек:

1. Бюджеттік звено. Ол мыналарды құрайды:

- а) бюджет жүйесін;**
- б) бюджетті басқаруды жүзеге асыратын мемлекеттік органдар жүйесін** яғни ақша қаражатының қоры ретіндегі бюджетті қалыптастыру мен бөлу процесін ұйымдастыратын және бюджет ақшасының пайдаланылуына бақылауды жүзеге асыратын ұйымдастырушы;
- в) бюджеттік реттеу.**

Банктік звено. Тарихта банк жүйесінің үш типі әрекет етеді:

а) мемлекеттік, банк ісі толық мемлекеттің монополиясына айналдырылған және елде тек мемлекеттік банктер болады.

Меншік нысаны бойынша мемлекеттік иелігіне өтетін банкттердің ақша қорлары қаржы жүйесінің құрамына кіреді, ал банк қызметінің өзі мемлекеттің қаржылық қызметінің бір түрі ретінде қалыптасады.

б) жеке, банктер жеке меншікте болады, ал мемлекет банк ісімен (несиелендірумен, есеп айырысумен және т. б.) мүлдем айналыспайды. Бірақ банк ісін нормативтік құқықтық актілер шығару жолымен тіпті өзінің жиынтығында сала аралық сипаттағы ерекше құқықтық институт – банк құқығын қалыптастыру арқылы реттейді;

в) аралас, елде мемлекеттік және де жеке банктер әрекет етеді. Бұл ереже бойынша бюджетке (М: мамандандырылған бюджеттік банк) бюджеттік емес қорларға, экономиканың мемлекеттік секторына тіпті жекелеген мемлекеттік бағдарламаларға (м: мемлекеттік Агропромбанк ауылшаруашылығы өнімін өндірушілерге мемлекеттік қаржылық көмек көрсету үшін жеңілдетілген несиелендіруге арналған) қызмет көрсету үшін құрылады

3. Сақтандыру звеносы.

Сақтандыру екі түрге бөлінеді:

а) әлеуметтік сақтандыру;

б) сақтандырылатын жағдайдың нәтижесі

бойынша сақтандырып қорғау нысанындағы
сақтандыру (жеке сақтандыру);

Мемлекеттік сақтандыру екі нысанда
болады:

а) мемлекет есебінен жүзеге асырылатын
сақтандыру;

б) негізінен коммерциялық ұйымдар ретінде
болатын мемлекеттік сақтандыру ұйымдары
жүзеге асыратын сақтандыру .

4. Мақсатты бюджеттік емес қорлар звеносы.

Қазақстанда келесідей мақсатты
бюджеттік емес қорлар болған:

- 1) Жол қоры; 2) жұмыспен қамту мемлекеттік қоры(жұмыссыздар қоры); 3) зейнетақы қоры; 4) әлеуметтік сақтандыру қоры; 5) табиғат қорғау қоры; 6) минеральдық-шикізат базасын қорғау қоры; 7) экономиканы қайта құру қоры; 8) бәсекелестіктің дамуы мен кәсіпкерлікті қолдау қоры; 9) міндетті медициналық сақтандыру қоры.

5. Орталықсыздандырылған звено.

Ақша қорларының үш түрін қамтиды:

- 1) Мемлекеттік кәсіпорындардың ақша қорлары. Бұл қорлардың ерекшелік сипаты кәсіпорындардың өздерінің тапқан ақшасы есебінен қалыптасады. Яғни кәсіпорынның өзі меншікті кірісі есебінен қамтамасыз етіледі.
- 2) Мемлекеттік мекемелердің ақша қорлары.
- 3) Мемлекеттік басқарудың бір саласына басшылықты жүзеге асыратын министрлік, ведомства және өзге де органдардың ақша қорлары.

Ақша қорларының жиынтығы ретіндегі қаржы жүйесі қаржылық қызметті жүзеге асыратын органдар жүйесі түріндегі өзінің атқарушы аппаратын иеленеді.

Бұл жүйе мемлекеттің қаржылық құрылымының екінші элементін құрайды. Қаржылық құрылымның үшінші элементі қаржылық реттеу болып табылады.

Қаржылық реттеудің міндеті — мемлекеттің қаржы жүйесін ұйымдастыру мен қызмет бағытын айқындау және оның барлық құрамдас бөліктерінің өзара әрекеттестігін қамтамасыз ету.

Қаржылық реттеу келесі әдістердің көмегімен жүзеге асырылады:

- мемлекеттің қаржы жүйесінің құрамын қалыптастыру, оған кіретін ақша қорларының түрлері мен мәнін анықтау олардың өзара әрекетін регламенттеу;
- өзіне жататын ақша қорларының бағытын қамтамасыз ететін мемлекеттік органдардың құзыреттерін қалыптастыру;
- мемлекеттің қаржы жүйесі бірліктерінің арасында мемлекеттік кірістерді бөлу;
- мемлекеттің қаржы жүйесі бірліктерінің арасында мемлекеттік шығыстарды бөлу;

- мемлекеттің қаржы жүйесінің құрамына кіретін қорлардың ақша қаражаттарын қалыптастыру мен бөлуді жоспарлау;
- мемлекеттік қорлардан бөлінетін ақша қаражаттарын пайдалануды ұйымдастыру;
- мемлекеттің ақша қаражатын пайдалануға бақылауды жүзеге асыру;
- қаржы заңнамаларын бұзғаны үшін қаржылық құқықтық жауаптылықты қалыптастыру